

Szepessy Tibor

EGY ISMERETLEN RIMAY-LEVÉL

A pozsonyi Szlovák Központi Levéltár Zay-anyagának ugróci részében (Uhrovecký Archív), a négy ladulát kitevő magyar nyelvű levelek¹ között, egy – amennyire látom – ismeretlen és kiadatlan Rimay-missilis található, a négy ladula folyamatos számozása szerint a 331. szám alatt. A jól olvasható missilis címzettje Zay Lőrinc, keltének ideje 1590. március 17-e, helye Beczkovium, vagyis Beckó. Mert, bár a dátum *Beczkovii* locativusának megfelelő *Beczkovium* alakot hiába kerestem a forrásokban (még a latin nyelvű szövegek is a Bolondócz, illetve Beckov alakot használják), s hirtelenjében *Beckovia* formát is csupán egyetlenegy sikertelenül találok², aligha lehet kétséges, hogy *Beczkovium* Beckó humanista módra latinosított névalakja Rimaynál. A levél szövege betűhív átírásban a következő:

*Zolghalatomott aianlom Na(gysá)godnak mint ennekem reghy io akarato byzodalmas Vramnak. Az Istentől sok iokott kiuanok Na(gysá)godnak, Miert hogy eleitol foguan, miholt Na(gysá)godnal esmeretem esett volna, hozzam nagy io akarattyat, s kegiessetet vöttem Na(gysá)godnak, noha immar nagy sok igybe forgott alapattal, s allapatok között remenseghem megis ugy persuadvaltat, hogy Na(gysá)god el sem feletkezeth rolam, es io akarattiat sem vonta megh tülem, Ki alt keszeritetemis hogy te Na(gysá)godnak iriak, s aianliam magamoth, hogy Na(gysá)god engemetis io akaro zolghaianak tartсион, es időuel elebbi helyyemet megh keresuen, ha az földre hozza isten Na(gysá)godot, nagy ziuból zolgalok Vram uthan Na(gysá)godnak. Egy kis ok tartoztat, de eddigh magamis megh kerestem volna Na(gysá)godot, es megh latogattam volna alapattiat. Tartsia megh az isten Na(gysá)godot. Datum Beczkouy 17 Marty 1590
Mag(nificae) do(minationis) V(est)rae*

ser(vi)tor

Joannes Rimay etc.

Zay Miklos Vramnakis en zommal aianlia zolghalatomott Na(gysá)god. Soos Peternet esmeri ioj o N(agyság)ª, annak ő fianak neuvezzen N(agyság)ªd.

A külzeten:

Magnifico Domino Laurentio Zay de Czemer etc. Domino mihi semper confiden(tissi)mo

Eckhardt Sándor mértékadó Rimay-kiadásából³ és a kiadása óta közétett Rimay-publikációkból ítélve ez a missilis a költő jelenleg ismert legkorábbi levele, hiszen az Eckhardt-kiadás levestárának időrendben élen álló darabja, a Vidócról Telegdi Pálhoz intézett levél majdnem három hónappal későbbi dátumot visel;⁴ mi több, a vidóci missilist egészen 1602-ig mindössze további két (!) ismert levél követi – újabb indok, hogy a Rimay-kutatás, a költő köztudomásúan homályfedte fiatalkorát és származását is számításba véve, fokozott figyelemmel forduljon, rövidegsége és első pillantásra meglehetősen igénytelen tartalma ellenére is, a Zay Lőrincnek írott levél felé.

¹ Zbierka mad'arských listov od 16. stor. Fényképmásolata egyébként az OL C 1001 jelzetű mikrofilm tekercsén is hozzáférhető.

² L. ASZTALOS M.: A wittenbergi egyetemi könyvtár Wittenbergben maradt részének régi magyar könyvállománya (1–402), Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár 12, 1928, 131.

³ Rimay János Összes Művei, Bp. 1955.

⁴ 1590. június 10.

A fentebb közölt missilis azonban, sajnos, csak kis részben váltja be a hozzá fűzhető reményeket, valójában inkább tágitja, semmint szűkítene a megoldásra váró kérdőjelek körét. Mindenekelőtt: Rimay nem árulja el, hogy miért, kihez, és – esetleg – hogy kinek a megbízásából időzött Beckóban, ahonnan levélét kelteti; s Beckó neve egész ránk maradt életművében nem fordul elő másutt, hogy legalább valamelyes támpontul szolgálhatna. További nehézség, hogy a Beckóból datált levélen kívül a Zay-család egyetlen tagját sem, Zay Miklóst és még a címzettet, Zay Lőrincet is egyedül itt említi a költő. Zay Lőrinc ugyan, bátyjával, Andrással együtt, nem sokkal a Rimay-levél keltét követően, Esztergom táján török fogságba esett,⁵ sőt, egy ideig halottnak tudták,⁶ de néhány évi fogság után, 1598-ban hazatért:^{6a} ennek ellenére nem bukkan fel többé az életmű lapjain, pedig, épp a beckói levél tanúsítja, Rimay eléggé szoros kapcsolatban állhatott vele. Így aztán adatok híján megállapíthatatlan, hogyan kezdődött és milyen jellegű lehetett kettőjük kapcsolata. Annyi mindenesetre elképzelhető, ha nem több is pusztán lehetőségénél, hogy a közvetítő szerepet a két család között a Balassiak játszották, akik, ismeretes, barátai és pártfogói voltak a Rimay-családnak:⁷ tudnivaló például, hogy Balassa János, Balassi Bálint apja, 1549-ben, a szolnoki vár erődítési munkálatainál hosszabb ideig Zay Ferencsel, Lőrinc apjával dolgozott együtt;⁸ Zay Ferenc másodsorú nőülve Balassa András feleségével, a híres-szép Mindeszenti Katával kel egybe;⁹ s első házasságából született Magdolna leányának is egy Balassa, Balassa Zsigmond lett a férje.¹⁰

Külön bosszúság, hogy a költő, noha expressis verbis tudatja, hogy levele megírása idején, mint élete során annyiszor, familiárisa valakinek, adós marad „ura” megnevezésével, következésképp az a közkeletű felfogás, miszerint ekkortájt ecsedi Báthory István szolgálatában állt volna,¹¹ nem marad több valószínűsége. Ámbar épp a beckói levél ismeretében eshet némi gyanú a konszenzusra: nem képzelhető-e el, hogy 1590-be mást vagy esetleg mást is szolgált a költő? Beckóból azt ígéri, hogy „ura után” szívesen szolgál majd Zay Lőrincnek, ha „az földre”, vagyis az ő „előbbi”, közelebbről meg nem nevezett tartózkodási helyére vetődnek; mármint tény az, hogy Rimayt nem egészen három hónap múlva Varasd mellett, Vidócon találjuk, mi több, családotul, mint az onnan keltezt levélből kiderül, s időközben, nem tudni ugyan, hová és miért, de Zay Lőrinc is útra kelt, viszont nem érhetett célhoz, mert Esztergom közelében foglyul ejtették a törökök: nem jelentheti-e ez vajon, hogy Rimay „előbbi” tartózkodási helyén már nem Ecsed, hanem Vidóc értendő, hogy erre a vidékre várta Zayt, azaz, más szóval, hogy legalább időlegesen ott, a déli-nyugati végeken talált urat és munkát magának? Esetleg megint a Balassiak segítségével, akiknek horvát kapcsolataik is voltak?¹²

Mindaddig a levél legfeljebb hipotéziseket tett lehetővé, s csak befejező soraival, szinte kárpótlás-ként segít tisztázni is valamit, azt azonban végérvényesen. Rimay családfájáról van szó, pontosabban a szüleitől, akiket mostanáig nem lehetett teljes bizonyossággal azonosítani. Radvánszky Béla a század elején lemondóan jelenti ki, hogy kellő súlyú bizonyítékok híján megállapíthatatlan, milyen vérségi viszony állt fenn egyfelől a költő Rimay János, másfelől Rimay Gergely és felesége, Madách Krisztina fia, István között;¹³ Ferenczi szintén szkeptikusan nyilatkozik;¹⁴ Lukcsics Pál pedig, egyebek közt a családi kapcsolatok tisztázatlansága miatt, úgyszólván megkettőzi a költőt, a vidóci levelet egy másik Rimay Jánosnak tulajdonítva.¹⁵ Igaz, Nagy Iván, a nyitrai káptalan egy zálogosítási oklevélkivonata

⁵ L. THALLÓCZY L.: Csömöri Zay Ferenc (1505–1570), Bp. 1885, 159.

⁶ Vö. ECKHARDT D.: Balassi Bálint toborzó levele, Itk 1961. 570.

^{6a} L. NAGY I.: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal XV., Pest, 1865. 335.

⁷ Vö. egyebek közt FERENCZI Z.: Rimay János (1573–1631), Bp. 1911. 8 sk.; ECKHARDT S.: Rimay-kiadás 172.

⁸ L. THALLÓCZY L.: i. m. 55.

⁹ L. NAGY I.: i. m. I., Pest, 1857. 119.

¹⁰ L. NAGY I.: i. m. XII., Pest, 1865. 331.

¹¹ Vö. egyebek közt KESERÜ B.: Adalékok Rimay és a Báthoryak kapcsolatához, A. Univ. Szeged., Sect. Litt. 1957/58, Szeged, 1958. I. 45 sk.

¹² L. ECKHARDT S.: Pozsgai Gáspár, Balassi horvát nevelője és barátja, Itk 1962. 736.

¹³ Vö. Balassa és Rimay barátsága, BpSz 1904. 119. sz., 40.

¹⁴ I. m. 9: „a költő szüleit ma még nem ismerjük”.

¹⁵ Költői vételkedés két főnemesi udvar között a XVI. század végén, It 1930. 98.

alapján már jó száz éve „több mint valószínű”-nek tartotta, hogy a költő apja Rimay Gergely, anyja pedig Madách Krisztina (aki egyébként első férjének halála után Soós Péter felesége lett, de 1586-ra ismét özvegy), vagyis, hogy János és István tehát édestestvérek,¹⁶ s igaz az is, hogy Eckhardt fenntartás nélkül csatlakozott Nagy Iván vélekedéséhez,¹⁷ nem kevésbé bizonyos azonban, hogy az utolsó láncszem, a Radvánszkytól igényelt egyértelmű és hiteles adat továbbra is hiányzott. Nos, ezzel szolgált a beckói missilis nyúlfarknyi utóirata, ahol Rimay mint leghitelesebb tanú maga nevezi édesanyjának Soós Péternét: Zay Miklós, mondja, „*Soos Peternet esmeri iol tudom*”, „*annak ő fianak neuzezen N(agyság)od*”.

És befejezésül egy apróság. Az utóiratban Rimay üdvözlétét küldi Zay Lőrinc féltestvérének, a Zay Ferenc második házasságából született Miklósnak is, indokolásul hozzáfűzve, hogy Miklós úr ismeri az édesanyját, s már csak ezért is üdvözöltetheti. A két Zay-fivér közül tehát, úgy látszik, csak Miklós ismerte Soós Péterné Madách Krisztinát, ami azonban a jelek szerint talán nem tekintendő véletlennek: kézenfekvő magyarázatot adhat rá az, hogy a fiatalabbik Zay-fiú felesége, Soós Klára, ugyanúgy a Soós-család poltári ágához tartozott, mint a költő anyjának második férje.¹⁸

Albert Gábor

VÖRÖSMARTY LEVELE SZÉCHENYIHEZ

Vörösmarty Mihály levelezésének második kötetében¹ a 239. számú levél jegyzetében a következő olvasható: „A levél autográf; eredetije ismeretlen helyen.” Majd később: „A levelet Bártfai Szabó után közöljük.”²

Bártfai Szabó-féle és a kritikai kiadásban közzétett szöveg összevetése azonban meglepő eredménnyel jár: a két szöveg között ugyanis lényeges eltérések találhatók.

Az eltérések részben abból származhattak, hogy a közreadó a nyilvánvaló vagy annak vélt tollhibákat kijavította.

Bártfai Szabónál például ezt olvassuk:

Tanúja lévén tegnap s tegnap előtt vitatásai hevességéről . . . A kritikai kiadás anélkül, hogy jelezné a javítást, a levél első mondatát így közli:

Tanúja lévén tegnap s tegnap előtt egy vitatásai hevességéről . . .

Vagy más:

Bártfai Szabó: . . . *jóra roszra egyaránt javulást harsogva.*

A kritikai kiadás ugyancsak anélkül, hogy jelezné a módosítást, így közli: . . . *jóra roszra egyaránt javulást harsogva.*

A kritikai kiadás szövege mindkét esetben érthetőbb, bár eljárása, hogy a helyreigazításról a jegyzetben nem tesz említést, érthetetlen. Tíznél több hasonló javítást lehetne a fentiek mellé állítani. De találhatunk olyanokat is, melyeknél a javítás jogosultsága korántsem ilyen nyilvánvaló.

¹⁶ Kisebb közlések, MTT 11. 1862. 238; I. még i. m. IX., Pest, 1862. 753 és VII., Pest, 1860. 227. FERENCZI ugyan ismerte a nyitrai káptalan említett oklevélkivonatát, de kategorikusan elutasította NAGY I. belőle levont következtetéseit, vö. i. m. 9, 2. jegyz.

¹⁷ L. Rimay-kiadás 172.

¹⁸ L. NAGY I.: i. m. XII., Pest 1865. 331.

¹ Vörösmarty Mihály Összes művei 18. Levelezés II. Sajtó alá rendezte BRISITS Frigyes. Bp. 1965. (VMÖM)

² VMÖM 18. köt. 321. – BÁRTFAI SZABÓ László: Adatok Széchenyi István és kora történetéhez (1808–1860). Bp. 1943. I. 263–268. „Sajátkezű levél Pozsonyba címezve.” A levél lelőhelye nincs jelezve – Lukácsy – Balassa [Vörösmarty Mihály. Bp. 1955.] 190–192. – „A levelet Bártfai Szabó után közöljük.”